

Slovenska etnologija in njena razpotja: od kritike ljudske kulture do njenih uporabnih snovanj

Rajko Muršič

Uvod

Stoletnica neke institucije je odlična priložnost za premislek institucionalizacije njenih konstitutivnih členov. Čeprav je bila etnologija po ovinku, ki ga bom opisal spodaj, na ljubljanski univerzi že ob njeni ustanovitvi uvrščena med vede s predvideno lastno stolico, se je začela njena akademska zgodovina pri nas šele leta 1940 z ustanovitvijo »seminarja za etnologijo z etnografijo«. Osem desetletij pozneje vidim izzive njenega razvoja v razmerju med njenimi teoretskimi uvidi in uporabnostjo, skratka v protislovju med teoretskimi pristopi in praktično uporabnostjo, ki zadeva celotno humanistiko.

Humanistično vednost utemeljuje izhodiščno protislovje: njeno znanje je mogoče osmisliti šele takrat, ko se človeške dejavnosti, ki jih skuša razumeti, že končajo. Prekletstvo Minervine sove je v tem, da si lahko ogleda površje resničnega šele takrat, ko se neka dejavnost dovrši. Ljudstvo je to modrost izrazilo z rekomo: »Ne hvali dneva pred večerom.« Ker humanistika zgolj pojasnjuje, interpretira, tolmači že dovršeno, je njeno znanje v epistemološkem smislu, kar je odlično pojasnil Karl Popper v *Bedi historizma* (1991), neznanstveno, vsaj ne enako znanstveno kot tisto, ki zmore operativno napovedovati prihodnja stanja, če dovolj natančno opredelimo robne pogoje, kot na primer mehanika. Toda

razlika med hipotetično-deduktivnimi znanostmi in humanističnimi vedami se razblini, ko se soočimo s kompleksnostmi resničnega fizičnega sveta in še dodatno kompleksnostjo človeškega sveta, v katerih delujemo ljudje in ju v empirični dejanskosti ni mogoče ločevati. Pri razumevanju človeškega delovanja se na eni strani srečujemo s strukturami, ki so jih razkrivali funkcionalisti in strukturalisti do sedemdesetih let 20. stoletja, na drugi strani pa se venomer soočamo z bolj ali manj naključnimi, a vedno novimi in drugačnimi zbiri ljudi, ki se znajdejo v vsaj deloma strukturiranih okoliščinah, na primer na avtobusu, a jih poleg delnega cilja zbirnega početja združuje predvsem čisto naključje. Za soočanje z zbiri (prepričljivo zasnovano teorije zbira – angl. *assemblage* – je na temelju Deleuzove filozofije zasnoval DeLanda /2006 in 2019/) se moramo odmakniti s področja racionalnega tudi na področje telesnega in afektivnega, vendar se v klobčiču različnih oblik teorije afekta (Gregg in Seigworth, 2010) težko približamo orodju, s katerim bi lahko modelirali in zares razumeli turbulentno okolje vsakdanjega življenja. Bolj ko se trudimo na tej poti, na bolj kompleksne modele smo se prisiljeni naslanjati – v brk načelom Ockhamovega rezila.

S kompleksnostnimi teorijami (McKinnon in Silverman, 2005) se je v zadnjih desetletjih vzpostavila specifična znanstvena paradigma, ki bi ji lahko rekli statistična, četudi s staro državno statistiko, iz katere je izšel del etnologije (Novak, 1968, 119), če ne kar njen glavni ali vsaj izhodiščni del (Kremenšek, 1980a, 410; Kremenšek, 1978), nima veliko skupnega. Gre za omejen obseg razumevanja kompleksnih procesov, ki ponujajo dokaj natančno napovedovanje na kratek rok, povsem pa odpovedo pri dolgoročnih napovedih. Najbolj tipična primera sta napovedovanje vremena, ki se je tako zaradi sprotnega zajema obilice podatkov kot zaradi njihove obdelave znatno izboljšalo, in dogajanje na borzi. Pri obeh je mogoče uporabljati izračune dokaj zapletenih numeričnih metod, toda pri obeh vemo nekaj: jeseni nikakor ne moremo vedeti, kakšna bo zima, in prav tako v nekem danem trenutku ne moremo vedeti, kdaj se bo zgodil naslednji zlom borze.

V luči epistemološkega premisleka bi torej sklepali, da humanističnega znanja zaradi nenapovedljivosti kompleksnega delovanja zbirov in njihovega zgolj vzvratnega pojasnjevanja ni mogoče ne vem kako učinkovito uporabljati v družbenih praksah. No, empirična dejstva vendarle govorijo drugače: humanistična znanja ves čas rutinirano uporabljamo v najrazličnejših vidikih in vseh porah vsakdanjega življenja. Uporaba jezikovnega znanja je najbolj tipičen primer: temeljne

jezikoslovne raziskave ponujajo podlago za najbolj uporabne jezikovne rešitve, ki jih moramo vede ali nevede uporabljati v naši vsakdanji komunikaciji. Govorim o pravopisu. Na podoben način uporabljamo tudi specifična znanja o ljudeh in njihovih šegah in navadah, le da etnologi ne izdajamo »pravopisov vedenja«, tudi če bi si tu in tam kdo želel napotek o tem, kako biti pravi Slovenec ali pravi Inuit. Pravzaprav bi bili tovrstni napotki vsaj smešni, če ne družbeno nevarni: primeri standardizacije neprestanega toka improvizacije vsakdanjega življenja nekega izbranega naroda ali družbene skupine nujno vodijo iz farse v tragedijo, podobno kot regulacija rečnih strug v kritičnih trenutkih prinese več škode kot koristi.

Kljub usmeritvi v interpretiranje preteklosti iz vsakokratnega sedanjega trenutka humanistično znanje, ki je v epistemološkem smislu usmerjeno v pojasnjevanje doseženih stanj družbe oz. trenutne situacije, v kateri se nahaja neka družbena skupina, ni neuporabno. Prav nasprotno: z njim, to pa v etnologiji še kako dobro vemo, pravzaprav manipulira vsak, ki si za to lahko vzame svojih pet minut. Povsod, doma in po svetu, najdemo humanistične in družboslovne domače mojstre, ki o nebitvenih podrobnostih človeškega življenja in skupnosti vedo več od vrhunskih strokovnjakov; povsod najdevamo domače mojstre »filozofe«, ki ob preziru nad »uradno« filozofijo, ki se jim zdi najbolj neuporabno od vseh možnih človeških početij, filozofirajo s kratkimi povedmi in žolčem na družbenih omrežjih. Nenazadnje so nezgredljivo nazorni nedeljski zgodovinarji, ki pišejo alternativne zgodovine, da o novodobnih psihologih in duhovnih trenerjih ter gurujih niti ne govorim. Skratka, uporabne humanistike in družboslovja je z vzponom družbenih omrežij še bistveno več kot kadarkoli v zgodovini. Tudi zato so temeljne raziskave in razvijanje terminologije, konceptov in teorij ključnega pomena za razvijanje zares uporabnega družboslovja in humanistike.

Etnologija in njeni prevzemi

Svoj premislek uporabnosti humanistike in družboslovja bom zamejil z etnologijo oz. kulturno antropologijo, v kateri delujem nekaj manj kot tri desetletja. Po daljši in ostri diskusiji in zavračanju povezovanja ali enačenja etnologije s socialno/kulturno antropologijo (prim npr. Jezernik, 1991; Šmitek, 1991; Vrečer, 1991; Terseglav, 1991; Ravnik, 1991; Ramovš, 1991; Križnar, 1991; Zapisnik, 1991; Kremenšek, 1991, 1993, 1994a, 1994b, 1995 in 1996; Muršič, 1994; Vrečer, 1994) v

zadnjih desetletjih za to vedo, podobno kot se je v tem času zgodilo tudi drugod po svetu, v glavnem uporabljamo izraz antropologija, ki je postala soznačnica za kulturno/socialno antropologijo, četudi je v preteklosti ta izraz tudi pri nas v glavnem označeval fizično oz. biološko antropologijo. Pri sociokulturni antropologiji oz. etnologiji gre za tisti del antropološke vede, ki jo zanimajo načini življenja ljudi v vseh krajih in vseh časih, do podatkov o tem pa prihajamo tako, da se vsakdanjemu življenju obravnavanih ljudi čim bolj približamo (Muršič, 2011). Temu pristopu rečemo etnografski. Alfred L. Kroeber naj bi na predavanjih trdil, da je antropologija najbolj humanistična od vseh trdih znanosti in najbolj znanstvena izmed vseh humanističnih ved (to zamisel je v ospredje postavil Eric Wolf /1974/).

Čeprav smo v preteklosti v slovenski humanistiki in družboslovju sicer ločevali med domačinskim narodopisjem in primerjalnim narodoslovjem (Ehrlich, 1929; Ložar, 1944; Novak, 1956; Kremenšek, 1973 in 1989), je bilo to ločevanje bistveno manj izrazito v pedagoškem delovanju današnjega Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, katerega ključni del so bila predavanja iz »obče etnologije« (Kremenšek, 1973). Etnologije kot vede o načinih življenja doma in po svetu namreč ni mogoče zamejiti samo na domače tematike. Primerjave so nujne tudi v čisto hevrstičnem smislu. Pravzaprav je oddelek že ob svojem nastanku leta 1940 dobil naziv Seminar za etnologijo z etnografijo torej seminar za narodoslovje z narodopisjem oz., z današnjo terminologijo, seminar za socialno/kulturno antropologijo in etnologijo, če bi sploh še lahko ločevali med njima. Tako ustanovitelj oddelka Niko Zupanič (Muršič in Hudelja, 2009) kot njegov naslednik Vilko Novak (1956 in 1958) sta za vedo v širšem pomenu besede uporabljala termin etnologija, ki ga jemljemo kot najustreznejšega še danes in mu zaradi jasnosti predmetnega področja v času, ko prevladujejo angleški in ameriški modeli znanosti, pač bodisi dodajamo (kulturno/socialno) antropologijo k področju, ki ga na nemškem govornem območju, kjer ohranjajo staro ločevanje med preučevanjem zunajevropskih in evropskih kultur, imenujejo »evropska etnologija«, bodisi ju kar enačimo, kar se mi zdi, tudi glede na prakso na francoskem govornem območju (Segalen, 2008), še najbolj smiselno. Sam pojmem etnologijo tudi kot »kulturološko« jedro antropologije, pri čemer jemljem kulturologijo v Whitovem pomenu besede (White, 1959, 229) kot »znanstveno preučevanje kulture«.

Ključno za vsako vedo, ki jo zanimajo načini življenja in njihove sledi v resničnih življenjskih okoliščinah, je izvajanje etnografskih raziskav na terenu. To pomeni, da raziskujemo vedno znova v sedanjem času, med ljudmi, skozi čas pa spremljamo tako spremembe v njihovem življenju kot tudi pridobivamo znanja in informacije o preteklosti. Na prvi pogled je razumljivo, da bi nas morala prav etnografska metoda ovirati pri uporabnosti znanja, saj lahko etnografsko raziskujemo le v sedanjosti in se pri samem opazovanju družbene resničnosti in njenem razumevanju morda še najbolj približamo Minervini sovi, ki pred večer zaplahuta v zrak in si ogleda teren, potem ko je mrak že prevesil dan k njegovemu koncu. Toda brezčasni sedanjik etnografske izkušnje je v svojem bistvu povsem drugačen: življenja si nikoli zgolj ne ogledujemo, ampak živimo ali se gibljemo med ljudmi, kolikor časa je to mogoče ali potrebno, in v nekem trenutnem stanju, ki traja, doživljamo resnično življenje obravnavanih ljudi. S to izkušnjo, ki je ne moremo imeti vnaprej, in z množtvom pripovedi o njej sčasoma pridobimo tiste razsežnosti, ki jih je Geertz po Rylu tako posrečeno poimenoval »zgoščen opis« (Geertz, 2019, 17–21). Ta premore časovno, prostorsko, izkustveno in pripovedno globino in širino, s tem pa tudi potencial najrazličnejših uporab.

Prav etnografska metoda se je v praksi izkazala kot izjemno uporaben način za načrtovanje določenih rešitev, tako v gospodarstvu kot v družbeni praksi, zato ne preseneča, da je danes največji del ameriških antropologov in antropologinj, a tudi vse večji del evropskih etnologov in etnologinj zaposlen v uporabnih sferah. Najbolj tipičen primer pri nas so muzejske in spomeniškovarstvene institucije, toda v zadnjih dveh desetletjih so etnologi in etnologinje vstopili tudi na druga, tudi gospodarska področja, niti ne nujno povezana s kulturo v širšem pomenu besede (Podjed in Gorup, 2014; Bezjak Mlakar in Podjed, 2015; Podjed, Gorup in Bezjak Mlakar, 2016), torej na primer v podjetja, turistične dejavnosti, različna svetovanja in projektno delo.

Humanistika, ne le družboslovje, je temelj bodočih uporabnih znanj, ki bodo v vse bolj kompleksnem svetu, v katerem bodo sčasoma materialno in informacijsko proizvodnjo v vse večji meri prevzemali stroji (digitalni, klasični in organski), nadomestila sedanje pretežno ročno in procesno delo, v ospredje pa se bo prebilo delo z ljudmi in za ljudi. Prav za to pa gre pri etnografsko zaznamovanih vedah!

Zato bom nadaljnjo razpravo o poslanstvu humanistike in družboslovja skozi etnološki zorni kot podal v treh smereh: najprej skozi kratek pregled institucionalizacije etnologije v slovenskem visokošolskem prostoru, torej na Univerzi v Ljubljani, nato bom predstavil njene specifike in se bežno dotaknil njenega položaja v domačem in mednarodnem prostoru, na koncu pa bom podal nekaj vizij njenega nadaljnjega razvoja v sodobni in bodoči slovenski družbi, predvsem skozi premislek njene uporabnosti, torej skozi vidike razvoja slovenske družbe v naslednjih desetletjih skozi etnološko optiko.

Razsvetljenske in državoslovne korenine etnologije

Etnologija se je kot področje raziskovanja razvila v prvi polovici 18. stoletja, ob koncu stoletja pa je dobila tudi svoje današnje ime. Kot preučevanje življenja ljudi na nekem izbranem terenu se je razvila na podlagi sodelovanja raziskovalcev z univerze v Göttingenu v tridesetih in štiridesetih letih 18. stoletja pri »opisovanju ljudstev« (*Völker-beschreibung*) daljnega vzhoda razširjenega ruskega imperija, predvsem Kamčatke, na poziv Ruske akademije znanosti (Vermeulen, 2015, 2, 23 in 26–28). V drugi polovici 18. stoletja so za ta prizadevanja skovali dva termina, ki sta oba izhajala iz starogrške besede *ethnos* (ljudstvo v smislu barbarških, tujih ljudstev; beseda pa je označevala še krdelo, čredo in jato): *ethnographia* in *ethnologia* ter v nemško govorečih deželah *Volkskunde* (narodopisje) in *Völkerkunde* (narodoslovje) (Lutz, 1985; Šmitek in Jezernik, 1992 in 1995). Zanimivo je, da je zgodovinar August Ludwig von Schlözer že leta 1785 povezal etnografijo z metodo in uporabil izraz »etnografska metoda« (Novak, 1986, 57).¹

Sistematično preučevanje posebnosti ljudstev oz. »državoznanstvo« se je začelo z radovednostjo in željo po spoznavanju življenja dotlej neznanih ljudstev, a tudi zaradi potreb držav in imperijev po razumevanju teh posebnosti za njihovo učinkovitejše vodenje, tako znotraj lastnih meja kot na novo pridobljenih ozemljih (Kremenšek, 1980c, 9). To je bilo stoletje razvoja državnih statistik, ki so sprva obsegale predvsem natančne opise in popise načinov življenja različnih ljudstev znotraj držav in imperijev, da so lahko racionalizirali politike njihovega vodenja.

1 Z napačno navedbo letnice vira v opombi 14.

Prve imperialne ekspedicije so bile geografske, vendar so na njih terenski raziskovalci razvijali tudi specifične metode opazovanja ljudstev in sistematično pripravo podrobnih opisov njihovega videza in življenja. Podobne pristope z opisovanjem življenja preprostih ljudi, predvsem v primerjalnem smislu, so v tistem času uporabljali tudi zgodovinarji, med njimi Anton Tomaž Linhart, ki so ga v osemdesetih letih zaradi tega povsem upravičeno proglasili za enega izmed začetnikov ali utemeljiteljev slovenske etnologije (Kremenšek, 1980a in b; Kremenšek, 1981; Novak, 1986, 21–59).

V zgodnjem 19. stoletju so tudi v naših krajih, najprej na Štajerskem, izvajali državno-statistične raziskave, s katerimi so pridobivali podatke o življenju prebivalstva. Kot vzorčen primer lahko jemljemo vprašalnice nadvojvode Janeza, ki je v drugem desetletju 19. stoletja uporabljal nemški izraz za tovrstno popisovanje, to je *Volkskunde*, opisovanje ljudstva. Prve vprašalnice so nastale že leta 1811, podatke pa so pod vodstvom Georga Götha intenzivno zbirali predvsem v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja (Kuret, 1979). Večji del odgovorov na te vprašalnice je prevedel Niko Kuret (1985, 1987, 1989 in 1993). Ne le da so to prvi terenski viri za razumevanje življenja v slovenskih deželah, narekovali so tudi izbiro za etnološko vednost pomembnih tem.

Zbiranje in preučevanje ljudskih pesmi se je začelo šele nekaj desetletij po razvoju razsvetljenske in racionalistične etnologije, ki jo je označevalo integralno povezovanje geografskih (Kremenšek, 1986a) in zgodovinpisnih (Kremenšek, 1960; Kremenšek, 1986b) prizadevanj z državno statistiko. Romantični tok razvoja etnologije je zaplodil folkloristiko (Kremenšek, 1973, 1977 in 1980b), ki je še danes integralni del etnologije, skupaj z neologizmom folklor, ki ga je leta 1846 skoval William Thoms.

Zaradi tega zanimanja, ki je sodilo tudi v širši korpus slavistike, so prvi predavatelji in preučevalci etnoloških vsebin poučevali na stolicah za slavistiko: Karel Štrekelj in Gregor Krek v Gradcu, Matija Murko na Dunaju in v Gradcu (Muršič in Ramšak, 1995; Slavec Gradišnik, 2000; Fikfak, 1999). Zaradi družbenih, političnih in zgodovinskih okoliščin se je pri nas v drugi polovici 19. stoletja, skupaj z oblikovanjem nacionalne zavesti, razvijal predvsem tisti del etnologije, ki je sodil v okvire narodopisja oz. nemške *Volkskunde*.

Ne glede na to so bila dela, ki so govorila o življenju drugih, še posebej staroselcev v ZDA in ljudstev v Afriki, med slovenskim bralstvom izjemno

popularna že sredi 19. stoletja, tako da so dosegala za takratni čas izjemno visoke naklade, na primer dela Friderika Barage o Odžibvajih ali opisovanje življenja ob Nilu Ignacija Knobleharja (Šmitek, 1986 in 1988).

Institucionalizacija etnološke vede v akademskem svetu in humanistiki

Kljub danes že skoraj tristoletni zgodovini etnologije ter sprotnemu razvijanju njenih raziskovalnih metod in predmetnih usmeritev je bila njena umestitev v samostojne akademske stolice in centre zelo počasna. Prvo stolico za etnografijo je leta 1837 na Ruski akademiji znanosti v St. Peterburgu zasedel Andrei Johan Sjögren (Shegren) (Vermeulen, 2015, 409). Že leto prej so v Amsterdamu uvedli stolico za etnografijo in geografijo (Vermeulen, 2015, 412-413). Naslednje stolice so zasedli šele v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja, na primer leta 1871 v Berlinu, 1877 v Leidnu, 1884 v Filadelfiji, 1887 na Harvardu, 1892 v Čikagu in naposled 1896 v Oxfordu ter 1899 v New Yorku (Vermeulen, 2015, 409; Kremenšek, 1981, 3). V luči tega razvoja vede je bilo pozneje tudi za nas pomembno, da je bila beograjska univerza med prvimi, na katerih so poučevali tudi etnologijo, od leta 1880 oz. 1885 v povezavi z geografijo, medtem ko so ustanovili samostojno stolico za etnologijo že leta 1906 (Naumović, 2000, 49). Historično in geografsko zasnovana etnologija se je na zahodu torej uveljavila ob koncu 19. stoletja, tako da so ob ustanavljanju novih stolic za preučevanje ljudstev dodajali še nova področja, na primer socialno antropologijo.

V slovenskem prostoru je bil v rabi predvsem termin narodopisje, četudi ne izključno. Predavanja iz primerjalne slovanske »etnografije«, ki so obsegala predvsem pregled ljudske pesmi in pripovedništva, so potekala v glavnem v nemškem jeziku v Gradcu in na Dunaju. Kot prvo in dokončno uveljavitev slovenske etnologije v njenem ožjem, narodopisnem pomenu besede, lahko jemljemo leto 1904, ko je začel izhajati mariborski *Časopis za zgodovino in narodopisje*. Kako pomembna je ta letnica za slovensko etnologijo, naj pove podatek, da so le nekaj pred tem začeli izhajati osrednji etnološki oz. antropološki časopisi v ZDA (*American Anthropologist*, 1899) in Veliki Britaniji (*Man/Journal of the Royal Anthropological Institute*, 1901) ter v Nemčiji *Zeitschrift für Volkskunde* (1891) – le *Zeitschrift für*

Ethnologie/Völkerkunde, 1869) je opazno starejši. V primerjavo: francoska revija *L'Homme* je začela izhajati šele leta 1961.

Med pomembnimi pobudniki narodopisnega dela *Časopisa za zgodovino in narodopisje* je bil Gabrijel Majcen, ki je desetletje pozneje pripravil tudi prvi sistematičen pregled tem, ki naj bi jih preučevali etnologi in etnologinje na terenu. Žal so njegove pripravljene vprašalnice po zavrnitvi Karla Štreklja ostale le v rokopisni obliki (Muršič, 2005). Zasnova teh vprašalnic, ki so bile pripravljene že pred prvo svetovno vojno, bistveno presega okvire »narodopisja«, kot so ga gojili v primerjalni slavistiki tistega časa (o vprašalnicah, na katere sem naletel v mariborskem pokrajinskem arhivu, glej tudi Hudales /2003, 42–44/).

Za zgodovino slovenske etnologije in njen razvoj na ljubljanski univerzi pa nista postala ključna ne Štrekelj, ki je umrl še pred njenim nastankom, ne Murko, ki se je po prvi svetovni vojni odločil nadaljevati svojo akademsko in življenjsko pot v Pragi, ampak slovenski tako rekoč odpadnik Niko Zupanič, ki ga je zanimala etnologija v primerjalnem pomenu besede, izobraževal in deloval pa je tudi na področju takratne fizične antropologije. Iz Srbije, kjer je delal v beograjskem etnografskem muzeju in deloval bolj kot raziskovalec kakor kustos, je v Slovenijo prinesel izkušnje, s katerimi je nameraval nastopiti kot nosilec stolice za etnologijo, a je žal moral na to, da jo je zasedel, počakati neverjetnih 20 let (Jezernik, 2009; Muršič, 2009).

Ob ustanovitvi Univerze v Ljubljani namreč na njeni filozofski fakulteti tedanji vodilni predstavniki slovenske humanistike za etnologijo, ki so jo takrat pojmovali kot narodopisje, sprva niso našli prostora (Kremenšek, 1981, 4). Če odmislimo Nika Zupaniča, ki je bil znan kot antropolog in ne kot narodopisec, ni bilo nikogar, ki bi lahko v tistem trenutku to stolico tudi zasedel. Marginalizacija, če ne kar zaničevanje narodopisja, ne le med slavisti, ki so to vedo večinoma videli kot ne ravno pomemben del svojega kurikula oz. so »narodopisne« vsebine v tistem času že celo izločili iz svojega delokroga (Kremenšek, 1981, 3), se je torej zgodila med konstitucijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Toda velmožje, ki so takrat odločali o konstituciji fakultete, kljub vsemu niso mogli preprečiti vstopa etnologije na fakulteto. Še več: shema stolic beograjske univerze, ki so jo ob formalni ustanovitvi enostavno prenesli na prvo slovensko univerzo, ni prinesla le etnologije kot predmetnega področja, temveč tudi predvideno samostojno stolico zanjo. In v Sloveniji smo vendarle imeli etnologa in antropologa, ki bi to stolico lahko zasedel

že leta 1920. Toda velmožje so z večkratno zavrnitvijo oz. »preložitvijo« habilitacije Nika Zupaniča poskrbeli, da se to ni zgodilo ne v dvajsetih ne v tridesetih letih prejšnjega stoletja, temveč šele leta 1940.

Zaradi teh zunanjih zgodovinskih razlogov je etnologija kljub temu, da je bila formalno zabeležena kot enakovredno konstitutivno področje nove filozofske fakultete, ostala v ozadju. Niko Zupanič v tem času ni miroval, ampak je leta 1921 ustanovil Etnografski inštitut znotraj Narodnega muzeja, leta 1923 pa je uspešno izposloval ustanovitev samostojnega Slovenskega etnografskega muzeja (takrat se je imenoval Kraljevi etnografski muzej). Leta 1927 je začel izdajati prvo povsem etnološko znanstveno in strokovno publikacijo *Etnolog*.

Končna podelitev profesorskega naziva Niku Zupaniču v letu 1940 je kljub vsemu postavila dva ključna mejnika za nadaljnjo institucionalno utrditev etnologije na Slovenskem. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo tako v študijskem letu 2020/21 praznuje osemdesetletnico, kar ga kljub vsemu umešča med starejše oddelke za etnologijo in kulturno antropologijo v Evropi in po svetu. Drugi ključen mejnik nadaljnjega razvoja slovenske etnologije pa je bilo poimenovanje oddelka oz. »seminarja«, kot so mu rekli takrat, za »etnologijo z etnografijo«, na temelju Zupaničevega komparativnega pojmovanja etnologije kot vede o »ljudstvih v vseh ozirih« (Zupanič po Makarovič, 2009, 175).

Etnologija kot veda o načinu življenja in ljudski kulturi

Ob zasedbi stolice je bil prazgodovinar, etnolog, antropolog in arheolog Niko Zupanič star že okoli šestdeset let. Kmalu po vojni je pri njem po prejšnjem doktoratu iz slavistike v Budimpešti iz etnologije doktoriral Vilko Novak (1947). Čeprav sta bila izjemno različni osebnosti, tako po značaju kot po strokovnih preferencah in delu, sta oba vztrajala pri etnologiji kot imenovanju vede, ki sta jo sooblikovala.

Ko je v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja nastopila nova generacija raziskovalcev in raziskovalk, so se razprave o tem, kako naj nadalje razvijajo specifikke tega področja humanistike in družboslovja, izkristalizirale v razprave o njenem predmetu, ki je od prvega zapisa Slavka Kremenška v letu 1961 (Kremenšek, 1960/61) in kritičnega besedila Angelosa Baša (1968) vodilo do epistemološkega reza v narodopisnem delu vede, saj sta oba zagovarjala termin

način življenja kot temeljni predmet etnološkega raziskovanja, s tem da je Slavko Kremenšek ohranjal tudi koncept ljudske kulture (Kremenšek, 1989), o čemer sta Kremenšek in Baš razpravljala še v naslednjem desetletju in v osemdesetih letih (Baš, 1978; Kremenšek, 1978 in 1983). Ta premik v pojmovanju predmeta vede je bil revolucionaren in dolgoročen.

Kljub Kremenškovega ostremu in doslednemu nasprotovanju antropologizaciji etnologije² je termin »način življenja« praktično identičen pojmovanju predmeta antropologije oz. kulturne antropologije pri takratnih vodilnih ameriških antropologih (Harris, 1993, 2). Teoretski premisleki predmeta raziskave in spremljajoče razprave o usmeritvi slovenske etnologije so porodile revolucionarne spremembe tudi v praktičnem delu in usmeritvah vede, ki nikakor ni mogla ostati enaka kot prej, najprej po uvajanju urbane etnologije oz. antropologije (Kremenšek, 1965/66 in 1970) in nato po širitvi predmetnega področja od zgolj kmečkega prebivalstva k vsem slojem prebivalstva (Baš, 1968; Kremenšek, 1973), prav tako pa tudi od zanimanja za ostaline preteklosti, t. i. starožitnosti, k sodobnosti in sodobnemu življenju (Kremenšek, 1968).

Nova revolucija je sledila v poznih osemdesetih letih, ko je postalo le še vprašanje časa, kdaj bo treba k imenu etnologija dodati še antropologijo, predvsem zaradi skupnega področja preučevanja, raziskovalne metodologije in smernic nadaljnjega razvoja. Kljub ostrim polemikam okoli preimenovanja oddelka in sprememb študijskega programa se je to leta 1991 tudi zgodilo. Takratni nosilci sprememb, ne le Zmago Šmitek in Božidar Jezernik, temveč tudi mlajši raziskovalci in raziskovalke, na primer Borut Brumen in Natalija Vrečer, so dobili potrditev o pravilni odločitvi v naslednjih letih, ko so našemu zgledu sledili praktično vsi podobni oddelki v drugih nekdanjih socialističnih državah, v naslednjem desetletju in pol pa še oddelki na nemškem govornem območju, ki so se praktično vsi po vrsti odpovedali terminu *Volkskunde* oz. k imenu dodali še evropsko etnologijo, kulturno zgodovino ali kulturno antropologijo.

Sodobna slovenska etnologija

Na tem mestu se ne morem spuščati v široko paleto raziskav in dejavnosti slovenskih sodobnih in nekaj manj sodobnih etnologov in etnologinj, ker to ni

2 Glej npr. njegovo polemiko s Kuretom v Kremenšek (1965).

namen tega članka. Naj omenim le, da so se *Časopisu za zgodovino in narodopisje* pridružili še drugi časopisi in strokovne publikacije, najprej že omenjeni *Etnolog*, ki je po vojni izhajal kot *Slovenski etnograf*, nato po letu 1959 *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* (do leta 1975 se je društvo imenovalo »etnografsko«, zato se je tudi *Glasnik* do takrat imenoval *Glasnik Slovenskega etnografskega društva*), po letu 1972 *Traditiones*, po letu 1998 *Studia mythologica Slavica* in od leta 2008 še (žal občasna) revija *Kula*. S tem je produkcija etnološke vednosti v slovenskem jeziku v šestih ali sedmih matičnih revijah danes na prav zavirljivi ravni. Če k temu dodamo še *Antropološke zvezke* (*Anthropological Notebooks*) in nekatere revije, ki imajo v imenu tudi antropologijo (*Časopis za kritiko znanosti in novo antropologijo*, *Borec*, *Anthropos*), lahko govorimo o več kot solidnih temeljih razvoja vede. Obenem pa moram opozoriti, da področje kulturne/socialne antropologije do tega trenutka še nima svojega matičnega glasila.

V nadaljevanju besedila se bom bolj posvetil uporabnosti etnološkega znanja in njegovemu umeščanju v siceršnjo produkcijo humanističnega in družboslovnega znanja doma in deloma tudi po svetu. Kar zadeva temeljni razvoj vede, kolikor je bila povezana z izobraževanjem etnologov in etnologinj, je bila v zadnjih treh desetletjih poleg nadaljnjih sprememb pri sprotnem opredeljevanju predmeta raziskovanja ključnega pomena kadrovska širitev oddelka in celotnega področja. Ko sem se v devetdesetih letih sam loteval etnografske raziskave rokovega kluba na vasi (Muršič 2000), sem imel občutek, da delam nekaj, kar zgolj potrjuje smernice, ki sem jih omenjal zgoraj, toda tudi v svetovnem merilu je bilo tovrstnih raziskav v tistem času razmeroma malo. Še bolj unikatne so bile desetletje starejše in sočasne raziskave življenja v ekstremnih situacijah koncentracijskih taborišč Božidarja Jezernika, ki so odstrle vidike življenja »in extremis« – tem delom težko najdemo vzporednice (Jezernik, 1983, 1993, 1994 in 1997).

V devetdesetih letih sem imel vtis, da se je področje etnološkega raziskovalnega in aplikativnega dela razširjalo skorajda v neskončnost. Videti je bilo, da iz leta v leto, iz projekta v projekt odkrivamo nova obzorja, v tistem času mlajši etnologi in etnologinje pa smo samo še širili razglede na neskončne koticke načinov življenja (Brumen, 2000; Brumen in Šmitek, 1995; Brumen in Muršič, 1999). Vtis je bil takrat prav nasproten tistemu, ki ga je za kulturno in socialno antropologijo detektiral Michel-Rolph Trouillot, da se mora, če se hoče rešiti kolonialne prtljage, antropologija čim prej premakniti iz koticke zanimanja za divjake (Trouillot, 2003), saj

nas je takrat zanimalo sodobno življenje doma in na tujem, od popularne kulture do migracij, od političnih prelomov do razvoja novih tehnologij.

To široko paleto tem dokazujejo simpoziji, ki smo jih na pobudo Zmaga Šmitka, Boruta Brumna in Georga Elwerta organizirali med letoma 1994 in 2009 pod nazivom Sredozemski etnološki poletni simpozij oz. Mediterranean Ethnological Summer School/Symposium, in knjige, ki od leta 1999 izhajajo v okviru oddelčne knjižne zbirke Zupaničeva knjižnica, skupaj z nekoliko poznejšo eksplozijo etnološke produkcije na drugih institucijah, predvsem ZRC SAZU. Nekoliko mlajši raziskovalci in raziskovalke poleg razkrivanja novih tem v domačem okolju in po svetu (Podjed, 2011; Bartulović, 2013; Kozorog, 2013; Repič, 2013; Klaus, 2014; Konda, 2017; Sitar, 2017; Podjed, 2019) v zadnjem obdobju enakopravno vstopajo tudi v mednarodni prostor (Ramšak, 2015; Mencej, 2017; Gregorič Bon in Repič, 2016; Simonič, 2019; Podjed, Gorup, Borecký in Guerrón Montero, 2021).

Toda ustrezen položaj etnologije na področju znanja in njegove uporabnosti ne pri nas ne v svetu še zdaleč ni zajamčen. Perspektive etnologije kot humanistične in družboslovne vede, ki se v antropoloških razsežnostih splošne antropologije srečuje tudi z naravoslovno biološko antropologijo, so se od njene ekspanzije v 21. stoletju začele ponovno krčiti. Med udarci, ki jih doživlja etnologija predvsem v državah nekdanjih socialističnih držav, je uveljavljanje statističnih načel njene klasifikacije, ki ga vsiljujejo OECD in podobne organizacije, ranljive države »nove Evrope« pa ta birokratska in statistična pravila pridno uresničujejo. Odgovor birokratov iz Organizacije za mednarodno sodelovanje in razvoj (OECD) na pritožbo krovne svetovne antropološke organizacije IUAES (Mednarodne zveze etnoloških in antropoloških znanosti) leta 2010 (dopisovanje hrani avtor) je bil, da so zaradi ekonomičnosti razvrstitev skrajšali osrednje področje »Sociologija, antropologija, demografija in družbene tematike« preprosto v »Sociologija«, pri čemer zaradi zgodovinskih razlogov etnologija ne more pričakovati samostojne razvrstitve. Birokrat na Direktoratu za znanost, tehnologijo in industrijo OECD seveda ne more vedeti, da je etnologija dobro stoletje starejša od sociologije.

Zaradi tega birokratskega reza, ki nas je nato doletel v praksi s klasifikacijama Frascati in Clasius, je bila pred nekaj leti prizadeta tudi Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, saj je zaradi uvedbe Clasiusove klasifikacije za programe, ki so jih čez noč začeli umeščati med družboslovne, izgubila kar izdaten del financiranja.

Hkrati se je z bolonjsko reformo v prvem desetletju 21. stoletja in nato še s krizo po letu 2008, pri nas predvsem v letih 2011 in 2012, začel proces dojemanja univerzitetnega izobraževanja kot poklicnega, skupaj z birokratizacijo in menedžersko-pridobitniškim načinom obravnavanja tega sektorja. Za nameček so pri nas še pred podobnimi težnjami neoliberalno gnanih zahodnih držav začeli krčiti tudi sredstva za kulturo ali pa so to področje začeli prepuščati trgu in projektnemu financiranju, kar je nemudoma postal tudi sveti gral slovenskih ekonomskih »odrešiteljev« tistega časa. Prej sem še omenil, da so se etnologi in etnologinje doslej lahko zaposlovali v muzejih in na Zavodu za varovanje kulture dediščine, toda prav ti področji sta utrpeli najbolj dramatičen obseg krčenja. Za nameček je njun etnološki del marginalizirala tudi zakonodaja. Leta 2008 sprejeti zakon o varovanju kulturne dediščine je zbrisal strokovna področja dediščine in s tem etnologiji prizadejal še dodaten udarec. Obseg novih zaposlitev na teh področjih se je v zadnjem desetletju zaradi teh vzrokov opazno skrčil. Zdaj nas po enem izgubljenem desetletju bržkone čaka še eno desetletje rezov, saj je pred nami še globlja »pokoronska« kriza, in to kljub temu da se je prav v pandemiji izkazalo, da družba nujno – in vse bolj – potrebuje profil takšnih strokovnjakov in strokovnjakinj, ki znajo razumeti vsakdanje življenje ljudi in njihove navade.

Toda vizije etnologije so ostale. Sam sicer menim, da ni nič uporabnejšega od dobre teorije in da glavna družbena odgovornost humanistike ni le v razvijanju kritičnega mišljenja, temveč tudi v zagovarjanju temeljnega raziskovanja zaradi radovednosti same, na podlagi katere je mogoče priti tudi do znanj, ki omogočajo uporabo etnografsko pridobljenih spoznanj. Iz zgodovine vemo, da se vsaka, še tako nenavadna temeljna raziskava in še tako na prvi pogled abstraktna teorija prej ali slej pokažeta kot izjemno uporabni. To velja tako za humanistiko in družboslovje kot za naravoslovne vede. Če imamo na eni strani Einsteinovo splošno teorijo relativnosti, brez katere bi bil GPS komajda uporaben, imamo v humanistiki skorajda sočasnega Arnolda van Gennepa, ki je pokazal, da ni mogoče nobenega družbenega položaja spremeniti brez rituala.

Uporabnost neuporabnega

Etnologija se začne in konča s spraševanjem o tem, kaj drži skupaj človeško vsakdanje življenje, zakaj se določene skupine ljudi kažejo kot povsem drugačne

od drugih in kako naj razumemo razlike med ljudmi, a tudi univerzalne podobnosti med našimi človeškimi načini življenja. Naša dognanja, ki temeljijo na analizah človeške kulture kot povsem specifične sfere izkušnje, ne potrjujejo površnih razmišljanj o razlikah med ljudmi, kaj šele stereotipe, prav tako pa so v nasprotju s predstavami o tem, da obstajajo nekakšne vrojene lastnosti ljudi in določeni modeli, ki jih dokončno in nepopravljivo zaznamujejo za celotno življenje. Eksponentno naraščajoči korpus empiričnih podatkov kaže prav nasprotno podobo: čisto ničesar ni ne v biologiji ne v kulturi, kar bi dokončno zaznamovalo prav vsako človeško bitje in iz njega naredilo robotka, ki bi deloval le v skladu z naravnimi zakoni ali z družbenimi normami. Nasprotno: bolj ko si raziskovalci domišljamo, da smo odkrili sveti gral dokončnega spoznanja, bolj se nam takšna iluzija odmika – kot odsev mavrice na nebu.

In bolj ko razumemo kompleksne preplete človeških družb, bolj se nam razpirajo razsežnosti njihove vpetosti v fizični prostor, v interakcijo z drugimi bitji in vedno znova v sferah, ki jih ljudje ustvarjamo kot mreže pomenov, a se vedno znova zapletamo vanje (Geertz, 2019) in ne najdemo poti iz njih.

V času, ki postaja humanistiki in družboslovju vse bolj nenaklonjen, češ da moramo najti samo ustrezne procedure in popravili bomo vsako hibo v delovanju družbe, je zavedanje o tem, da smo kot človeška vrsta enotni ne le v biološkem smislu in v smislu ustvarjanja nečesa, kar razumemo kot človeško kulturo, temveč tudi v njeni neskončni raznolikosti in cepitvah, se kaže vse večja potreba po tem, da poiščemo načine ustrezne uporabe našega znanja.

Etnografsko metodologijo je mogoče prilagajati za učinkovito soočanje z resničnimi problemi in načrtovanje določenih družbenih in tehnoloških rešitev, kar nam kaže izjemen porast snovalske antropologije oz. antropologije dizajna, o kateri pišem s kolegico Lauro Korčulanin na drugem mestu (Muršič in Korčulanin, 2019; Korčulanin, Ferreira in Muršič, 2019). Prav na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo smo leta 2008, ob organizaciji doslej največjega znanstvenega kongresa pri nas, na katerem smo gostili – skupaj s študenti, več kot 1300 udeležencev kongresa Evropske zveze socialnih antropologov in antropologinj, podali pobudo za ustanovitev mreže za uporabno in angažirano antropologijo, ki smo jo dve leti pozneje, ob praznovanju 70-letnice oddelka, kronali z ustanovitvijo Easine Mreže za uporabno antropologijo, ki od leta 2011 organizira vsakoletno prireditev Zakaj svet potrebuje antropologe

in antropologinje. Pod vodstvom Mete Gorup in Dana Podjeda je prireditelj postala ne le ena osrednjih etnoloških in antropoloških prireditev v Evropi, ampak je spodbudila tudi razvoj uporabne antropologije v Evropi (WWNA 2020; Podjed, Gorup, Borecký in Guerrón Montero, 2021).

V zadnjem desetletju etnologi in etnologinje vse pogosteje delujemo v neposredno ali posredno uporabnih dejavnostih ali se aktivno angažiramo v različnih skupnih bojih za kratkoročne in dolgoročne intervencije v družbi in svojem okolju. To velikokrat naredimo v sodelovanju s svojimi raziskovalnimi sodelavci, torej z ljudmi, ki jih preučujemo, v sodelovalskih in soudeleženskih pristopih (Eriksen, 2006; Pina-Cabral, 2018). Sam sem na primer sodeloval z Ustanovo nevladnih mladinskega polja Pohorski bataljon (Muršič, 2012), s katero smo opozorili na birokratsko in politično uničevanje samoniklih pobud za izvajanje samostojnega predvsem klubskega glasbenega programa na samoniklih prizoriščih z ustanavljanjem občinskih in državnih javnih zavodov, ki zgolj marginalno vključujejo tudi problematiko mladih in njihovega kulturnega življenja. Prav sodelovanje in skupno delo je dalo pomembne spodbude in okrepilo pogum tistim, ki so se pripravljene posvetiti skupnemu boju za najelementarnejše zadeve, kot je tista, da sooblikujemo prostore, v katerih lahko svobodno ustvarjamo in se izogibamo fašizmu sodobnega časa.

Podobne angažirane pristope so izvajali Borut Brumen v umetnosti (improvizacijskem gledališču) in vsakdanji aktivistični praksi (z ustanovitvijo Urada za intervencije, na kratko UZI), Uršula Lipovec Čebren z izbrisanimi in v medicinski antropologiji (Lipovec Čebren in Zorn, 2011; Pokorn in Lipovec Čebren, 2019), obravnavanju položaja beguncev in migrantov (Lipovec Čebren, 2002), kar je že pred skoraj dvema desetletjema vodilo v ustanovitev sprva študentskega društva Matafir, in drugi, predvsem mlajši kolegi in kolegice, takratni študentje in študentke, ki so odigrali pomembno vlogo tudi pri zasedbi Filozofske fakultete leta 2011.

Smeri razvoja

Naj ob koncu podam še nekaj misli o tem, kako vidim etnologijo v prihodnjem korpusu slovenske humanistike in družboslovja. Gotovo bo zvenelo prevzetno, toda etnologijo – v njenem najširšem antropološkem obsegu – vidim kot

fundamentalno vedo, kot eno treh najbolj temeljnih empiričnih ved za razumevanje sveta ter človeka in njegove kulture. Prva je fizika, druga biologija, tretja antropologija, katere jedro je etnografsko zasnovana etnologija.

Od Kroeberja (1917) do Leslieja Whita (1959) smo lahko spremljali pojmovanje etnologije oz. antropologije kot kulturologije, torej temeljne vede, ki jo zanima tisti svet, ki ga zaplodimo ljudje na temelju anorganskega fizičnega sveta (fizika) in organskega oz. biološkega sveta, tj. sveta življenja (biologija), in ga nadgradimo s svetom povsem človeških stvaritev, ki temeljijo na antropološki zmožnosti simboljenja; ta utemeljuje specifično človeško kulturo (White in Dillingham, 1973) in z njo povezane načine življenja in preživetja, kar je osrednje zanimanje antropologije. Tej Kroeberjevi delitvi, ki so jo antropologi zaradi neverjetne enostavnosti in esencialističnega videza že zdavnaj poslali na smetišče zgodovine, do določene mere ustreza tudi Popperjeva delitev treh epistemskih svetov, pri čemer antropološka domena ustreza njegovemu tretjemu svetu, svetu zamisli in znanja, ki temelji na zgoraj omenjeni zmožnosti simboljenja (Popper, 1978).

Zaradi staranja prebivalstva v zahodnem svetu ter podnebne in okoljske krize, a seveda ne samo zaradi tega, nas čaka v sedanosti in najbližji prihodnosti veliko dela. Med ključnimi prizadevanji, v katerih vidim prihodnost etnologije, je uvrstitev etnologije v učne programe na osnovnih in srednjih šolah ter bolj angažirano delo etnologov in etnologinj v javnosti, predvsem v novih medijih ter v informacijskih, spletnih in virtualnih svetovih nasploh. Prav tako vidim veliko potrebo po tem, da v slovenski prostor prenašamo znanja etnoloških in antropoloških raziskovalcev in raziskovalk po svetu in jih skušamo prevesti ne le v slovenski jezik, ampak tudi uporabiti pri konkretni problematiki naše družbe.

V prihodnosti vidim tudi samonikle potrebe po etnoloških znanjih, ne le na lokalnih ravneh, kjer si že vsaka vas izmišlja svojo lastno etnološko tradicijo ter prireja etnološke in »etnografske« prireditve, ampak tudi v tistih segmentih družbe, ki so najbolj vitalni in bodo tudi v prihodnosti zahtevali največ delovnih mest. To so javno zdravje, zaradi katerega razvijamo medicinsko antropologijo, skrb za starostnike, zaradi katere razvijamo antropologijo starosti in staranja oz. antropološko gerontologijo, pa tudi kritično razumevanje in preverjanje učinkovitosti sistema javnih storitev, v katerih bodo etnografske raziskave delovanja javnega, državnega in paradržavnega sektorja nujni korektiv racionalnega vodenja

države, državnih organov in lokalnih samoupravnih skupnosti. Prav tako nujne bodo še naprej raziskave migracij, ne le doma, ampak po vsem svetu, nasilja, predvsem pa sodobne popularne kulture in novih medijev, tako z digitalno etnografijo kot z razvijanjem metod analize obsežnih podatkov, pametnih mest in podobnih novotarij. Predvsem pa je naša moralna dolžnost, tudi če nas čaka najbolj črn podnebni scenarij, razvijanje vzdržnih modelov sodelovanja, razumevanja in promocije človeške solidarnosti v praksi in svetovanj v zadevah, ki jih poznamo iz preteklosti in sedanjosti. Prav tako zahteva neizprosni boj proti neznanju, proti stereotipiziranju, rasizmu, seksizmu in podobnim stranskim učinkom razmišljanja o nas in drugih, o kulturni različnosti in naših individualnih ter skupnih usodah.

Prihodnost antropologije oz. etnologije je torej svetla: ne glede na scenarije, po katerih naj bi nas reševal le tehnološki razvoj, je za človeštvo ključna samorefleksija, ki upošteva tudi tiste modele sobivanja, v katerih bomo le tisti, ki znamo prisluhniti ljudem v dejanskih življenjskih situacijah, tudi znali to, kar slišimo, prenesti tistim, ki bodo poslušali šele takrat, ko bodo z nosom trčili v zid neznanja in nerazumevanja. Potreba po razumevanju navad ljudi v njihovem domačem in javnem okolju se je pokazala kot ključna za soočenje s pandemijo koviida 19. Toda to še zdaleč ni samoumevno.

Kot skozi vsa stoletja razvoja vede o ljudeh in njihovih načinih življenja nas tudi v 21. stoletju čakajo izzivi družbenega snovanja, pred katerim si ne moremo zatiskati oči. Prav zato, ker se razvijamo tehnološko, in tega procesa brzokone ni več mogoče ustaviti, toliko bolj potrebujemo še več humanistike in družboslovja, znotraj njunih okvirov pa tudi vitalno, živahno in radovedno ter tudi zato neskončno potrebno etnologijo oz. kulturno/socialno antropologijo.

Literatura

- Bartulović, A., »Nismo vaši!« *Antinacionalizem v povojnem Sarajevu*, Ljubljana 2013.
- Baš, A., O predmetu etnologije (Teze za diskusijo), *Časopis za zgodovino in narodopisje* 4, 1968, str. 273–277.
- Bezjak Mlakar, A. in Podjed, D., Development of Business Anthropology in Slovenia and Abroad. Problems and Perspectives, *Traditiones* let. 44, št. 1, 2015, str. 137–159.

- Brumen, B., *Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter*, Ljubljana 2000.
- Brumen, B. in Muršič, R., ur., *Cultural Processes and Transformations in Transition of the Central and Eastern European Post-communist Countries*, Ljubljana 1999.
- Brumen, B. in Šmitek, Z., ur., *MESS: Mediterranean Ethnological Summer School. Piran, Slovenia, 1994-1995*, Ljubljana 1995.
- DeLanda, M., *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*, London 2006.
- DeLanda, M., *Philosophy and Simulation: the Emergence of Synthetic Reason*, New York 2019.
- Ehrlich, L., Razvoj etnologije in njene metode v zadnjih desetletjih, *Etnolog* 3, 1929, str. 114-149.
- Eriksen, T. H., *Engaging Anthropology: the Case for a Public Presence*, Oxford 2006.
- Fikfak, J., *Ljudstvo mora spoznati sebe: podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*, Ljubljana 1999.
- Geertz, C., *Interpretacija kultur*, Maribor 2019 (1973).
- Gregg, M. in Seigworth, G. J., ur., *The Affect Theory Reader*, Durham 2010.
- Gregorič Bon, N. in Repič, J., ur., *Moving Places: Relations, Return, and Belonging*, New York in Oxford 2016.
- Harris, M., *Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology*. 6. izd., New York 1993.
- Hudales, J., ČZN, narodopisje in južnoštajerski narodopisni muzej, *Časopis za zgodovino in narodopisje let. 74=39, št. 1-2, 2003, str. 27-47*.
- Jezernik, B., *Boj za obstanek: o življenju Slovencev v italijanskih koncentracijskih taboriščih*, Ljubljana 1983.
- Jezernik, B., O novem vzgojnoizobraževalnem programu, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva let. 31, št. 1-2, 1991, str. 13-16*.
- Jezernik, B., *Spol in spolnost in extremis: antropološka študija o nemških koncentracijskih taboriščih Dachau, Buchenwald, Mauthausen, Ravensbrück, Auschwitz 1933-1945*, Ljubljana 1993.
- Jezernik, B., *Non cogito ergo sum: arheologija neke šale (Ecce homo)*, Ljubljana 1994.
- Jezernik, B., *Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence med 2. svetovno vojno*, Ljubljana 1997.

- Jezernik, B., Antropolog, ki je ljudem meril glave, v: *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor. Spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča* (ur. Muršič, R. in Hudelja, M.), Ljubljana 2009, str. 23–73.
- Klaus, S., *Pa vse, kar sem hotu, so ble dobre vile: Folklor v oglaših med letoma 1980 in 2011 v Sloveniji*, Ljubljana 2014.
- Konda, H., *Grafiti v Ljubljani: Zgodovina, grafitarji, mesto*, Ljubljana 2017.
- Korčulanin, L., Ferreira, A. M. in Muršič, R., Human Culture and Eco-Systemic Needs to Inform Innovation within Toilet Design, *Convergências – Revista de Investigação e Ensino das Artes* Vol. 12, Nr. 24, 2019, <http://convergencias.ipcb.pt> (3. 12. 2012).
- Kozorog, M., *Festivalski kraji: koncepti, politike in upanje na periferiji*, Ljubljana 2013.
- Kremenšek, S., Etnografija in zgodovinopisje, *Slovenski etnograf* 13, 1960, str. 7–12.
- Kremenšek, S., Nekaj pripomb, *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* let. 3, št. 2, 1960/61, str. 7–8.
- Kremenšek, S., Kulturnoantropološka načela, *Naši razgledi*, 25. september 1965.
- Kremenšek, S., Industrializacija, urbanizacija in etnološki vidik, *Slovenski etnograf* 18–19, 1965–1966, str. 133–154.
- Kremenšek, S., »Etnologija sedanjosti« in njena temeljna izhodišča, *Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v. 4 (39), 1968, str. 278–285.
- Kremenšek, S., *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem*, Ljubljana 1970.
- Kremenšek, S., *Obča etnologija*, Ljubljana 1973.
- Kremenšek, S., O etnologiji in folkloristiki, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 17, št. 5, 1977, str. 287–290.
- Kremenšek, S., Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli, v: *Pogledi na etnologijo*, Ljubljana 1978, str. 9–65.
- Kremenšek, S., Razsvetljenstvo in etnološka misel, v: *Obdobja 1: Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (ur. Paternu, B., Pogorelec, B. in Koruza, J.), Ljubljana 1980, str. 409–419.
- Kremenšek, S., H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko, *Jezik in slovstvo* let. 25, št. 6, 1980, str. 171–176.
- Kremenšek, S., Razkrivanje našega načina življenja, v: *Ljudstva sveta. Šesta knjiga: Evropa. Sovjetska zveza vzhodno od Urala in Mongolija. Jugozahodna in osrednja Azija*, Ljubljana 1980, str. 8–11.

- Kremenšek, S., 40 let etnologije na ljubljanski univerzi. Predzgodovina, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 21, št. 1, 1981, str. 2–5.
- Kremenšek, S., *Etnološki razgledi in dileme 1*, Ljubljana 1983.
- Kremenšek, S., H genezi razmerja med etnologijo in geografijo, v: *O razmerju med geografijo in etnologijo*, Ljubljana 1986, str. 12–26.
- Kremenšek, S., Etnologija in zgodovinopisje, v: *Razmerja med etnologijo in zgodovino: gradivo s posvetovanja v Mariboru, november 1984*, Ljubljana 1986, str. 18–30.
- Kremenšek, S., pod geslom: Etnologija, v: *Enciklopedija Slovenije 3*, Ljubljana 1989, str. 63–67.
- Kremenšek, S., Stališča, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1–2, 1991, str. 18–20.
- Kremenšek, S., Razhajanja, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 33, št. 3–4, 1993, str. 2–8.
- Kremenšek, S., Nazaj k narodopisju? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 34, št. 1–2, 1994, str. 2–9.
- Kremenšek, S., Izviri in pobude, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 34, št. 3, 1994, str. 8–10.
- Kremenšek, S., Misteriozna etnografija; ali res? Etnologija – antropologija 4, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 35, št. 1, 1995, str. 15–18.
- Kremenšek, S., Dve pojasnili, eno vprašanje in kratek sklep, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 36, št. 1, 1996, str. 27–29.
- Križnar, N., Diskusija, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1–2, 1991, str. 36–38.
- Kroeber, A. L., The Superorganic, *American Anthropologist* Vol. 19, Nr. 2, 1917, str. 163–213.
- Kuret, N., Slovensko narodopisno gradivo v zamejskih zbirkah, *Slovenski etnograf* 30, 1979 (1977), str. 37–55.
- Kuret, N., *Slovensko Štajersko pred Marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice Nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). Prvi del, 1. snopič*, Ljubljana 1985.
- Kuret, N., *Slovensko Štajersko pred Marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice Nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). Prvi del, 2. snopič*, Ljubljana 1987.

- Kuret, N., *Slovensko Štajersko pred Marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice Nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). Prvi del, 3. snopič*, Ljubljana 1989.
- Kuret, N., *Slovensko Štajersko pred Marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice Nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). Drugi del, 1. snopič*, Ljubljana 1993.
- Lipovec Čebtron, U., ur., *V zoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*, Ljubljana 2002.
- Lipovec Čebtron, U. in Jelka Z., *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*, Ljubljana 2011.
- Ložar, R., Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen, v: *Narodopisje Slovencev: 1. Del* (ur. Ložar, R.), Ljubljana 1944, str. 7–20.
- Lutz, G., Nastanek etnologije in poznejše razmerje med Volkskunde in Völkerkunde v Nemčiji, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 25, št. 1–4, 1985 (1983), str. 39–47.
- Makarovič, M., Spomini na prof. dr. Nika Zupaniča, v: *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor. Spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča* (ur. Muršič, R. in Hudelja, M.), Ljubljana 2009, str. 175–178.
- McKinnon, S. in Silverman, S., ur., *Complexities: Beyond Nature & Nurture*, Chicago in London 2005.
- Mencej, M., *Styrian Witches in European Perspective: Ethnographic Fieldwork*, London 2017.
- Muršič, R., O razmerju med etnologijo in kulturno antropologijo ter predvsem o teoriji v etnologiji: Žolčno provokativni esej za enkratno uporabo, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 34, št. 1–2, 1994, str. 10–16.
- Muršič, R., *Trate vaše in naše mladosti: zgodba o mladinskem in rock klubu*, Ceršak 2000.
- Muršič, R., Zapuščina zapisovalca ljudskih pesmi Gabriela Majcna: O etnografiji v Slovenskih Goricah na začetku 20. stoletja in stoletje kasneje, *Traditiones* let. 34, št. 1, 2005, str. 49–59.
- Muršič, R., Kontinuiteta univerzitetnega poučevanja »etnologije z etnografijo« pod Nikom Zupaničem v luči sodobnega študija etnologije in kulturne antropologije, v: *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor. Spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča* (ur. Muršič, R. in Hudelja, M.) Ljubljana 2009, str. 115–133.

- Muršič, R., *Metodologija preučevanja načinov življenja: temelji raziskovalnega dela v etnologiji ter socialni in kulturni antropologiji*, Ljubljana 2011.
- Muršič, R., *Na trdna tla: brezsrarni pregled samoniklih prizorišč in premislek nevladja mladinskega polja*, Tolmin 2012.
- Muršič, R. in Korčulanin, L., Antropologija in dizajn: snovanje bodočnosti in oblikovanje vsakdanjosti, *Etnolog* 29, 2019, str. 57–83.
- Muršič, R. in Hudelja, M., ur., *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor: spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča*, Ljubljana 2009.
- Muršič, R. in Ramšak, M., ur., *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa*, Ljubljana, Cankarjev dom, 24.–27. oktober 1995, Ljubljana 1995.
- Naumović, S., Identity Creator in Identity Crisis: Reflection on the Politics in Serbian Ethnology, *Anthropological Journal on European Cultures* Vol. 8, Nr. 2, 2000, str. 39–128.
- Novak, V., *Ljudska prehrana v Prekmurju*, Ljubljana 1947.
- Novak, V., O bistvu etnografije in njeni metodi, *Slovenski etnograf* 9, 1956, str. 7–16.
- Novak, V., Struktura slovenske ljudske kulture, *Razprave* 4, 1958, str. 3–27.
- Novak, V., O ljudskem življenju v Slovenskih goricah v prvi polovici 19. stoletja, v: *Svet med Muro in Dravo. Ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968* (ur. Vrbnjak, V.), Maribor 1968, str. 119–129.
- Novak, V., *Raziskovalci slovenskega življenja*, Ljubljana 1986.
- Pina-Cabral, João de, Modes of Participation, *Anthropological Theory* Vol. 18, Nr. 4, 2018, str. 435–455.
- Podjed, D., *Opazovanje opazovalcev: antropološki pogled na ornitološko organizacijo*. Ljubljana 2011.
- Podjed, D., *Videni: zakaj se vse več opazujemo in razkazujemo*, Ljubljana 2019.
- Podjed, D. in Gorup, M., What Comes Next in European Applied Anthropology? *Anthropology in Action* Vol. 21, Nr. 1, 2014, str. 45–46.
- Podjed, D., Gorup, M. in Bezjak Mlakar, A., Applied Anthropology in Europe: Historical Obstacles, Current Situation, Future Challenges, *Anthropology in Action* Vol. 23, Nr. 2, 2016, str. 53–63.
- Podjed, D., Gorup, M., Borecký, P. in Guerrón Montero, C., ur., *Why the World Needs Anthropologists*, London in New York 2021.

- Pokorn K., N. in Lipovec Čebren, U., ur., *Večjezično zdravje: komunikacijske strategije in večkulturni stiki s tujejezičnimi bolniki v slovenskem zdravstvenem sistemu*, Ljubljana 2019.
- Popper, K. R., Three Worlds: The Tanner lecture on human values. Delivered at The University of Michigan April 7, 1978, https://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/p/popper80.pdf (17. 7. 2020).
- Popper, K. R., *The Poverty of Historicism*, London in New York 1991 (1957).
- Ramovš, M., Mnenje, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1-2, 1991, str. 36.
- Ramšak, M., *Wine Queens: Understanding the Role of Women in Wine Marketing*, Cham 2015.
- Ravnik, M., Diskusija, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1-2, 1991, str. 35-36.
- Repič, J., *Urbanizacija in vzpostavljanje etničnih skupnosti v Port Moresbyju, Papua Nova Gvineja*, Ljubljana 2013, <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/100> (5. 11. 2020).
- Segalen, M., L'Europe et ses ethnologies, *Ethnologie française* Vol. 38, Nr. 4, 2008, str. 581-582.
- Simonič, P., ur., *Anthropological Perspectives of Solidarity and Reciprocity*, Ljubljana 2019.
- Sitar, P., »Ne le kruh, tudi vrtnice!« *Potrošnja, tehnološki razvoj in emancipacija žensk v socialistični Sloveniji*, Ljubljana 2017.
- Slavec Gradišnik, I., *Etnologija na Slovenskem: Med čermi narodopisja in antropologije*, Ljubljana 2000.
- Šmitek, Z., *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*, Ljubljana 1986.
- Šmitek, Z., Kam z antropologijo? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1-2, 1991, str. 16-18.
- Šmitek, Z., ur., *Poti do obzorja: Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*, Ljubljana 1988.
- Šmitek, Z. in Jezernik, B., Antropološka tradicija na Slovenskem, *Etnolog* let. 2[53], št. 2, 1992, str. 259-266.
- Šmitek, Z. in Jezernik, B., The Anthropological Tradition in Slovenia, v: *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of European Anthropology* (ur. Vermeulen, H. V. in Alvarez Roldán, A.), London in New York 1995, str. 171-183.

- Terseglav, M., Prispevek, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1-2, 1991, str. 28–34.
- Trouillot, M.-R., *Global Transformations: Anthropology and the Modern World*, New York 2003.
- Vermeulen, H. F., *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*, Lincoln in London 2015.
- Vrečer, N., Etnologija ali/in kulturna antropologija: to je zdaj vprašanje, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1-2, 1991, str. 20–23.
- Vrečer, N., Etnološki versus antropološki pristop, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 34, št. 1-2, 1994, str. 17–20.
- White, L. A., The Concept of Culture, *American Anthropologist* Vol. 61, Nr. 2, 1959, str. 227–251.
- White, L. A. in Dillingham, B., *The Concept of Culture*, Minneapolis 1973.
- Wolf, E. R., *Anthropology*, New York 1974 (1964).
- WWNA, Why the World Needs Anthropology: Mobilizing the Planet, spletna stran Mreže za uporabno antropologijo pri Easi (Applied Anthropology Network), 2020, <https://www.applied-anthropology.com/> (17. 7. 2020).
- Zapisnik sestanka Slovenskega etnološkega društva. Zapisala Daša Hribar, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* let. 31, št. 1-2, 1991, str. 24–28.

Povzetek

Pričujoči prispevek obravnava etnologijo in njene perspektive v slovenskem akademskem prostoru skozi pregled njene zgodovine, institucionalizacije in uporabnosti. Uvodni del besedila razkriva položaj humanistike v širšem epistemološkem polju družbenih in naravoslovnih ved ter skozi koordinate njenih trenutnih teoretskih okvirov opozori na to, da je humanistika družbeno bistveno uporabnejša, kot je videti na prvi pogled.

Sledi prikaz razvoja etnologije kot tipične humanistične vede skozi prikaz njenega nastanka v zgodnjem 18. stoletju in njenega razvoja vse do leta 1940, ko je bil ustanovljen »seminar za etnologijo z etnografijo« kot prva etnološka akademska institucija pri nas. Akademska institucionalizacija etnologije v slovenskem visokošolskem prostoru, najprej na Univerzi v Ljubljani, je narekovala njen položaj v tem prostoru. Njena marginalizacija ob ustanovitvi Univerze v Ljubljani se je vlekla še nekaj desetletij, vse do njene paradigmatike zrelosti, ki jo je uokviril Kremenškov in Bašev koncept »načina življenja«.

Od širitve obzorij njenega zanimanja v devetdesetih letih je po nekaj desetletjih treba premisliti vizije njenega nadaljnega razvoja v sodobni in bodoči slovenski družbi. Temeljno spoznanje tega premisleka je, da je bila uporabnost etnologije ob vračanju znanja ljudem vedno tudi njen najmočnejši teoretski izziv.

Ključne besede: etnologija, antropologija, zgodovina etnologije, način življenja, uporabna antropologija, humanistika, univerza